

LAPPESKATTEN

OG LAPPENES RETTIGHETER I NORGE FØR 1751.

AV

ARNOLD RÆSTAD.

Festskrift til rektor J. Qvigstad.

Tromsø Museums skrifter Vol. II. Tromsø Museum 1928.

Når der tales om lappeskatt, må vi huske på, at ordet ved forskjellige anledninger og til forskjellige tider brukes i forskjellig betydning. Den såkalte skatt, som de norske høvdinger i middelalderen før Olav den hellige, karelene, kvænene og på en mere systematisk måte birkarlene opkrevde av de lapper, de kom til på sine handels- og røvertog var utpresning og ikke skatt i den mening, ordet har fått senere. Den skatt, som de norske konger og senere Sverige opkrevde av sjøfinner og lapper utenfor landets grenser, var tributum - ikke uttrykk for skatteplikt i statsrettslig betydning men for skattskyldighet i folkerettslig betydning. Imidlertid blev der også innenfor landets grenser i Norge opkrevd forskjellig slags lappeskatt, som gikk inn under begrepet skatt i egentlig statsrettslig betydning. Lappene betalte undertiden særskilt skatt for å drive fiske fra norsk område, enten det nu kaldtes sjøvog, landleie eller noe annet. Denne skatt betaltes formodentlig ikke alene av lappene, men også av andre innlendinger, som ikke bodde på stedet eller hadde alders tids bruk på å drive fiske der, og av utlendinger. Dernæst opkrevdes der av lapper, som søkte til lappemarkeder, Dolstad i Vefsn, Skjerstad i Salten og andre markeder, en skatt, som kaltes kjøpskatt. Denne skatt blev formodentlig på de steder ikke opkrevd av andre tilreisende enn lappene; men den gikk tilbake til gamle rettsforhold og står formodentlig i forbindelse med kongens forkjøpsrett på markeder (jfr. gamle skatter som fredkjøp eller fredtoll, Fiskeværkommisjonens Indst. p. 8, og konungskaup) og med kongens enerett til å drive lappehandel. Den blev dog, som det synes, kun opkrevd av fremmede lapper, ikke av norske lapper eller iallfall ikke av lapper som hørte hjemme i distriktet. Fiskeavgiften og kjøpskatten trådte mange ganger i stedet for en almindelig beskatning av lappene; d. v. s. når lappene betalte en sådan skatt, var man ikke så nøie med om de betalte det som egentlig kan kalles lappeskatt. Men der var også steder i Norge, hvor man opkrevde lappeskatt - skatt av lappene, fordi de i sin almindelighet, som det het sig, brukte Norges rikes land og vann. Sådan lappeskatt blev bl. a. opkrevd i det trondhjemske og i Saltens og Senjens fogderier. De forskjellige slags skatter av lapper går på sine steder over i hverandre. Vi følger forholdet sønnenfra nordover, i rekkefølgen Helgeland, Salten, Senjen og Tromsø.

Det eldste bevarte lensregnskap, som gir nøiere opplysning om lappeskatten, er Erik Rosenkrands' regnskap 1566-1567. Det heter her for Helgelands vedkommende: "Oppeboridt aff fiold finderne som er neddragen udj fiorene adtt kjøpsla ... VIII benche dynner ... I mordschind". Skatten synes altså å være oppebåret som en kjøpskatt; om av norske eller svenske lapper kan ikke ses. Det neste regnskap, som er opbevart, er fra året 1611-1612. Da opføres kun: "Inndtegtt finndeskatt Rann fieringh ... Weffsen flering", av så og så mange navngivne lapper, i bjørnehuder, dynevar og mårskinn. På samme måte forholdes for de følgende år til og med 1618-1619. Ingen opplysning om hvorledes skatten er opkrevd. Fra og med 1619-1620 innføres en ny oppstilling av regnskapet; lappeskatten tillikemed en del andre småskatter utgår av regnskapet. Dette henger formodentlig sammen med at lappeskatten likesom de andre utelatte småskatter lå, som det het, "under lensmandens avgift", d. v. s. kongen hadde ikke noe krav på andel i disse skatter; de inngikk helt og holdent i de inntekter, lensherren hadde krav på etter forleningsbrevet, mot den avgift i rund sum han betalte til den kongelige kasse. Det var derfor på sett og vis overflødig at lensherren tok dem med i sine regnskaper til, kongen. De hadde for staten kun betydning forsåvidt som de, sammen med de andre inntekter lensherren hadde av sitt len, kunde tjene til veiledning ved fastsettelse av avgiften neste gang lenet blev ledig. Lappeskatten blev formodentlig ikke opkrevd som kjøpskatt i det tidsrum det her gjelder - begynnelsen av det 17. århundre; ti kjøpskatten hørte til de avgifter som var kongen "fri forbeholdne". d. v. s. som kongen oppebar i sin helhet. Iallfall viser det sig at den kjøpskatt, som på Helgeland blev opkrevd av svenske birkarler og ført til inntekt i regnskapene 1613-1614 og 1616-1617, har været kongen forbeholden. I Volråt Lampes forleningsbrev på Helgeland 26. august 1638 nevnes heller ikke lappeskatten, i motsetning til hvad forholdet var i forleningsbrevene på de nordligere len, således i Knud Stensens forleningsbrev av samme dag. Statens gods og herligheter i Helgeland og de nordenfor liggende fogderier blev overdratt til Joachim Irgens ved kongeskjøte 12. januar 1666. I den jordebok som blev opsatt ved overdragelsen til Irgens, og i landkommissæren Niklas Paulsens spesialekstrakt av 1661, som ligger til grunn for jordeboken, er der for Helgelands vedkommende ikke optatt noen lappeskatt, men vel finneleding, som er noe annet, nemlig den særlige skatt sjøfinnerne betalte istedenfor landskyld (RA., Rtk., Landkommissionens arkiv, og Rtk., Statens gods 1658-1669, ekstrakt av Irgens jordebok). Det er mulig at utelatelsen her kan skyldes den oven nevnte forandring i regnskapene som fant sted fra og med 1619-1620. Hvorom allting er, så foreligger der ikke nærmere opplysning om, hvorledes lappeskatten blev opkrevd i Helgeland før fra slutten, av det 17. århundre. Da var skatten gått over til å bli en bygselavgift, om enn navnet lappeskatt holdt sig. Skatten var blitt knyttet til besiddelsen og bruken av renbeiteland.

I Salten er utviklingen anderledes. I Erik Rosenkrands' regnskap 1566-1567 står det kun: "Kronens finndeskatt aff Saltenn" og derunder: "Aff Beierfiord . ...

Aff Follefiord ... Aff Røkangerfiord ... Aff Eddefiord ... Aff Offotfiord ... Aff Tiidsfiord". Der opføres skatt av så og så mange navngivne lapper for hver fjord; skatten opgis i daler og ort eller i de sedvanlige lappeskattspecies: oterskinn, dynevar, fjær. Regnskaper er dernæst opbevart for årene fra og med 1611-1612 til og med 1634-1635. Den almindelige overskrift lød: "Lappeschatt opbaaren aff de fioldlapper som ehre nederkommen udj Saltens lehn". Skatten spesifiseres i regnskapene for de enkelte fjerdinge og fjorder (Folden fjerding, Gildeskål fjerding, Saltens fjerding, Ofotens fjerding, Tysfjorden, Harjangen, Skjommen, Rotangen o.s.v.). Der tales i regnskapene for 1620-1621 flere ganger om en skatt som fjell-lapper har overantvordet "paa egne og andre fjeldlappers vegne", "for sig og sit selskap"; skatten blev levert til lensmennene i fjordene, skattspecies er renkalvskinn, dynevar, lappesko, lappehansker, mest renkalvskinn. Den omstendighet, at skatten så ofte blev betalt av noen tilstedeværende lapper på andre fraværende lappers vegne synes å tyde på, at skatten for en stor del må ha været egentlig lappeskatt og ikke kjøpskatt; der var vel heller ikke lappemarkeder i alle de fjorder og fjerdinge som nevnes i skatteregnskapene. Ved kongebrev av 9. desember 1620 (avskrift i R. A., Rtk., Nordlandenes len 1656-1663) fikk lensmannen Frans Kaas ordre om å anta en fjellfoged (lappefoged) over fjell-finnene, som skulde ha til opgave "med dend rettighed, oss af dennem med rette bør, at haffue indseende, at dend indkommer och erholdiss". Fra og med året 1620-1621 blev regnskap avlagt til lensherren av lappefogden i Salten og på grunnlag av dette regnskap, som for de nærmest følgende år er opbevart, av lensherren til kongen. Lappeskatten var kongen fri forbeholden; men lappefogdens lønn, 400 rdlr. om året, blev godtgjort lensherren i henhold til kongebrevet 9. desember 1620. I de første regnskaper, som blev avgitt av lappefogden i Salten, er overskriften avfattet på en måte som kunde gi anledning til å tro, at skatten var en kjøpskatt: "Kongl. May'ts lappeschatt, som ehr oppebaarenn udj Salltenn lenn, aff di fioldelapper som ehr nederkommenn i effterschreffne fiorder aff schedeveinn (ifølge professor Hægstad veien ned til sjøen fra fjeldryggen) med deris kjøbmandschab". Imidlertid spesifiseres i regnskapene både vestlapper og østlapper (av Piteå og Luleå); skatten er snart større, snart mindre; lappespecies som før, med tillegg av ekornskinn, som blev betalt, synes det, av de minst formuende, og fjær. I lappefogdens regnskap for 1623-1624 står det: "Disse effterschreffne Westerfioldelapper (dvs. i Saltens fjerding) haffuer deris thillholde paa denne sidhe westen fiolderyggen, och dogh haffue giffvedt svenschen mere skaadt end de hidt thill Norgis chrone giffved haffue hvor førre de nu er thaxerede saa myckett hidt thill Norgis chrone at giffue som thill Svergis, om hans Mats. dett saa haffue ville efter all deris thillholde er her paa Norgis chrones sidhe och er dett nu først kommedt i forfaringh anno 1623". For disse vestlappers vedkommende er der altså ikke tale om kjøpskatt, men om skatt som erlegges fordi lappene har tilhold på norsk side (om sommeren, om vinteren formodentlig i Sverige); skatten beregnes dog ikke efter det land de benytter, men efter den skatt de betaler i

Sverige. I et regnskap fra lappfogden, uten dato, men vedlagt lensregnskapet for 1626-1627, tales der, under Saltens fjerding, om "Øster lappe som giffue kjøpskaadt" (à 2 renkalvskinn). Den samme skatt à 2 renkalvskinn opføres også for de andre fjerdinge og fjorder. Det synes altså som de svenske lapper (østlappene) i alt vesentlig kun har betalt kjøpskatt. En ny ordning optrer i regnskapene fra og med 1628-1629 til og med 1630-1631. Skatten regnes her i to og tre størrelser, fullskatt, halvskatt og mindreskatt, i forhold: 1/1 1/2, 1/4. Der brukes uttrykket: "taxieritt for half skatt". Mindreskatten utredes oftest à 2 renkalvskinn og svarer rimeligvis i de fleste tilfeller til kjøpskatt. Fullskatt og halvskatt synes derimot å ha vært egentlig lappeskatt. Tilsvarende regnskaper foreligger ikke for de følgende år. I lensregnskapene optas fra og med 1631-1632 overskriften: "Kong. Mayts. Lappe-skat som er annammett och oppeborrenn aff øst- och vestlapper, som aff fieldet er nederkommen udj Saltens leenn med hvis vare dj haffuer hafft at forhandle". Det synes som den skatt østlappene betalte, fremdeles blev opkrevd mest i form av kjøpskatt. Vestlappene betalte, som det fremgår bl. a. av forhandlingene om Nasa sølvverk 1638, egentlig lappeskatt.

Kronens gods og herligheter, deriblandt lappeskatten i Salten, blev som nevnt 1666 solgt til Joachim Irgens. I henhold til en kommisjonsforretning av 1682 blev imidlertid godset i Salten lagt tilbake til kronen. Det er ukjent hvorledes det gikk med opkrevningen av lappeskatten i den tid Irgens satt med godset, fra 1666-1682. Den nye eier har formodentlig meget snart ophevet stillingen som lappfoged; fogdens lønn, som ikke lenger blev godtgjort av statskassen, oversteg langt hvad der kom inn ved lappeskatten (40 rdlr. mot beløp som svinget mellom 15 og noen få rdlr.). Der blev heller ikke gjort noe for å bringe orden i skatteopkrevningen blandt lappene etter 1682; kun blev der nu og da opkrevd kjøpskatt ved de egentlige lappemarkeder. Da Schnitler holdt sine eksaminasjoner i Salten 1743, forklarte vidneve, at lappene i gamle dager hadde betalt kjøpskatt, men at det, nu var avlagt (Q. og W. I, p. 128, 145, 167, 183 m. fl. st., jfr. II, p. 516). I Salten blev det ikke, som i Helgeland, almindelig å bygsle bort lappfjellene; men rent leilighetsvis forekommer bygsel til lappene også der. I grensebetjentenes protokoll for 1746 er inntatt en bevilgningsseddel fra fogden i Salten Søren Randulf av 14. juli 1733: "Anders Nilsen lap af Sildboejords forsamling bevilges paa Kongl. Majts vegne at bruge et paa denne side af fieldryggen værende field, kaldet Skademe, Hs. Kongl. Majt. af Danmark og Norge tilhørende, til at beite sine rener om sommeren, imod aarlig afgift en halv rixdaler" (Q. og W. I, p. 509). Også i nutiden er bygsel av lappfjell kjent i Salten (Beiarn, jfr. Bull, Ranen og Salten, p. 191, 199 fig.).

I Senjen forløp det igjen på en annen måte. I Erik Rosenkrands' regnskap 1566-1567 står der: "Kronnenns finnde skat aff Sennienn. Aff Sellanger . . . . Finnde skat aff the svennsche . . .". Lappene navngives; skatten anføres i daler, ort og oterskinn. I de opbevarte regnskaper for årene fra og med 1611-1612 til og

med 1622-1623 opføres: "Inndtegt pennige udi fieldfinndeskatt" for navngivne lapper fra "Tingevarr" (Tingevara i Torneå lappmark); i regnskapet 1615-1616 opføres også to lapper fra "Thorne sognen". Skatten opføres nu i penger (ort, skilling); men det kan jo tenkes at skatten har været erlagt i varer, men er omsatt til det beløp i penger den er utbragt til. Skatten har formodentlig været en kjøpskatt; jfr. opplysning 1599 om at lapper fra Tingevara kun betalte kjøpskatt til Norge (Q. og W. II, p. 279). At det var kjøpskatt lappene betalte synes også å fremgå av den omstendighet, at det i senere regnskaper, fra og med 1623-1624 til og med 1634-1635, heter: "Annammidt och oppeboridt aff lapperne som er kommen offuer fieldet, met (eller: aff) hvis ringe kiøbmandschab dj haffuer at selge i fiorrene".

Skatten opføres fra nu av in natura: renkalvskinn, hansker, lappesko, støvler, fjær. I lensherrens ekstrakter for 1634-1635 og de følgende år er lappeskatten tildels slått sammen med finneleding, som var noe helt annet, nemlig en sjøfinneskatt, men også var kongen forbeholden. Det fremgår forresten av disse ekstrakter at lappeskatten er gått uregelmessig inn; i flere år mangler den helt; og når den forekommer er den ganske ubetydelig (noen få ort). I ekstrakten for 1645-1646 er tilføiet: "Her fattis lappeskatt, som berettis dette aar icke at verre falden, formedelst dennd uroelige krigstilstand." I ekstrakten for 1661-1662 opføres lappeskatt med 1 1/2 rdlr. 16 skill. Den har da formodentlig ikke været oppebåret på noen tid; for i Niklas Paulsens spsialekstrakt er under Senjen opført: "Findleding ... 6 1/2 voger ... 3 dlr. 1 ort ... Danske siøfinder ere bosiddende giffver aarlig frelse som kaldiss findeskatt ... 19 1/2 dlr." Derimot ingen lappeskatt. Irgens jordebok av 1666 stemmer som ellers med Niklas Paulsens ekstrakt.

Godset og herlighetene i Senjen kom 1682 tilbake til kronen. I de senere fogedregnskaper støter man igjen på den nevnte sammenblanding av finneleding og lappeskatt: "finne- og lappeleding". Fjell-lappene betaler nu hver 2 ort (jfr. R. A., Rtk., Nordlandenes amts regnskaper for årene 1684-1690). Av fogedregnskapene for årene 1691-1707 er sammendrag trykt Q. og W. II, p. 295-296. Finneleding og lappeskatten er formodentlig blitt opkrevd mest av norske bygdelapper og sjøfinner som ikke hadde egne gaarder. Både lapper og sjøfinner opholdt sig hvor det fallt sig, oftest i gårdenes utmarker, og ernærte sig av sjøen og forskjellig håndverksarbeide m. m., foruten at de lapper som hadde ren flyttet med renen fra et sted til et annet, undertiden "til et andet fogderj, eller oc til de svenske grenser-. Man ser av regnskapene 1684-1707 at skatten for en stor del har været opkrevd på øene (Senjen). Nu vet man dessuten fra andre kilder, bl. a. Schnitlers eksamina-sjoner, at de norske lapper som hørte hjemme i Astafjord tinglag og deromkring, fra gammel tid pleide å flytte over til Sverige om vinteren eller sende sine ren dit - en bruk disse lapper, også kalt sjøfinner, har holdt fast ved like til dette århundre. Den skatt som opkrevdes av de reneiende lapper, skilte sig under disse omstendigheter ikke ut fra den skatt som blev opkrevd av de ikke reneiende lapper eller sjøfinner. Derimot var den fjellfinnskatt som foged Tønder begynte å opkreve

i 1717 (jfr. sammendragene Q. og W. II, p. 306 flg.), for en del iallfall en skatt på svenske innflyttende lapper. I svar på antegnelse til regnskapet for 1717 sier fogden, at han ”fornamb at de (dvs. fjellfinnene) opholte sig dette aar med deres reinsdyr paa denne side fioldryggen, hvorfor ieg siufntes at de burde contribuere noget til deres Kongl. Maj:t derfor ... paa det deres Kongl. Maj:t kunde nyde noget for sin allminding som de bruger om sommeren” (Q. og W., II, p. 316). Skatten blev lagt ”efter formue” og var altså heller ikke for de svenske lappers vedkommende noen kjøpskatt. Foged Tønders skatt adskilte sig forsåvidt fra den skatt, som blev opkrevd av de svenske lapper i det 16. og begynnelsen av det 17. århundre.

Endelig har lappeskatten sin særegne historie i Tromsø len og fogderi. Når bortses fra striden om sjøfinnene ved Tysfjorden og nærmeste fjorder, så var det utvilsomt forholdene i Tromsø len og i Finnmark som gav anledning til mest stridigheter mellom Danmark-Norge og Sverige. Svenskene klaget således omkring 1600 over, at der mod sedvane blev lagt skatt på fjell-lappene som kom ned til Lyngen og andre steder for å fiske og drive handel. I Erik Rosenkrands’ regnskap for 1566-1567 opføres: ”Kronnenns finndeschatt aff Tromssen”. Skatten er opkrevd nordligst i lenet. Quenangen, Spildrenn. (øen Spilderen i Kvæningenfjord) og Oksefjord (på vestsiden av halvøen mellom Kvæningen og Reisen) er de steder som nevnes. De fjell-lapper som søkte ned til disse trakter var, som det fremgår av senere regnskaper, mest fra Kautokeino - altså fra et distrikt hvor lappene betalte skatt både til Sverige og Norge. Ifølge Rosenkrands’ regnskap blev skatten utredet i dalere, fjær og greiner (ulltepper). Skattyderne er navngivne, i Kvæningen 3, på Spilderen 7, i Oksefjord 69. Det store tall for sistnevnte steds vedkommende skulde tyde på at man har å gjøre, ikke med rennomader, men med lapper som drev fiske i fjordene. De opbevarte regnskaper for 1611-1612 og følgende tid opviser meget lavere tall; men til gjengjeld er skattyderne nu, ved siden av noen lapper fra Kautokeino, for største parten svenske lapper fra Torneå lappmark: Rounala og Tingevara, som kom ned i Lyngen og Malangen (Nordmalangen). Skatten utredes mest i de sedvanlige lappespecies, undertiden penger, en enkelt gang (1622-1623) i fisk. Det er tydelig at de fleste lapper, som optrer i disse regnskaper, var rennomader; jfr. i regnskapet 1624-1625: ”annamedt aff Rasmus Tomassen lap, ligger offuen for Mallangher”. Skatten blev opkrevd da lappene kom ned; men det fremgår ikke tydelig om skatten har været en almindelig lappeskatt, for ophold på norsk område, eller en kjøpskatt. I lensherrens ekstrakter fra og med 1625-1626 er skatteposten, med små avvikelser i ordlyden fra år til annet, opført således: ”Oppebaaredt aff lapperne udj forn lehn (dvs. Tromsø), som ehr kommen neder off uer fioldet, aff hvis ringe kiøbmandschab, som de haffde att forhandle”. I regnskapene for årene fra og med 1627-1628 til og med 1629-1630 heter det, uttrykt på forskjellige måter: ”lappeskatt av fjeldfinderne, som kommer ned om sommeren ved sjøsiden med sine ren”. I regnskapet 1630-1631 og, med

litt annet ordvalg, 1631-1632, heter det: "Lappeskattenn aff finderne, som de udgiffuer, naar dee nedkomer om someren med dieris renner ved siønsiden med ringe kjøbmandschab". Men i regnskapene for 1632-1633 og 1634-1635 nevnes kun kjøpmannskap, ikke ren. Det synes således som lappeskatten i Tromsø fra og med 1625-1626 offisielt har været fortolket som en kjøpskatt; kanskje henger det sammen med overenskomsten mellom Danmark-Norge og Sverige av 1624 som gikk ut på, at overgrep fra senere tid skulde avskaffes og gammel sedvane gjenoprettes. Den skatt, som der minst kunde gjøres innvending mot, var kjøpskatten. I regnskaper for 1646-1648 opføres "lappeskat for ringe kjøbmandswahre".

Joachim Irgens overtok som nevnt 1666 bl. a. statens gods og herligheter i Tromsø fogderi. Niklas Paulsens spesialekstrakt og Irgens' jordebok har under Tromsø fogderi: "Findlappe frelse. Reinost ... Svanneskind ... Feder ... Stefle binding . . . Findeschoe ... Rinskalfschind ' . . ." I alt kun ca. 5 daler. Irgens og hans rettsefterfølgere beholdt godset og herlighetene også etter 1682. Der foreligger fra første halvdel av det 18. århundre, bl. a. i Schnitlers eksaminasjoner, opplysninger om hvorledes skatten da blev opkrevd. Det viser sig at skatten blev opkrevd dels som skatt for fiske (sjøvog, landleie), dels som almindelig lappeskat. Derimot ikke som kjøpskatt (jfr. Q. og W. II, p. 348).

Ved kongeskjøte 12. januar 1666 blev, som tidligere omtalt, godset og herlighetene, deriblandt lappeskatten, i de 7 nordlandske fogderier solgt til Joachim Irgens. Det kan synes underlig at lappeskatten var innbefattet blandt herligheter som tillå statens gods i Nordlandene, og at denne skatt ikke heller gikk inn under "souverainitet, kongelige regalier og høyheder", som ifølge skjøtet var forbeholdt kongen. Iallfall i de tilfeller, hvor skatten blev opkrevd som kjøpskatt, kunde det synes rimelig at den blev forbeholdt kronen, likesom toll, aksise og almindelig skatt (kontribusjonsskatt). Når lappeskatten fulgte godset, kom det av, at lappeskatten blev betraktet som en jordeboksrettighet, en herlighet som fulgte jorden likesom de andre skatter og avgifter Irgens fikk overdragelse på, landskyld, tiende, leding, finneleding, sjøfinneskatt o. s. v. Det må også erindres at lappeskat betales ikke alene av svenske lapper, men også av norske lapper, og da i forbindelse med bruk av Norges land og vann. Det er ikke sannsynlig at rentekammeret i 1666 overhodet tenkte på, at lappeskatten undertiden blev betalt som kjøpskatt. Kjøpskatt var ukjent i Danmark, og rentekammeret oppfattet lappeskatten i sin almindelighet som en jordeboksrettighet og ikke som en kongelig skatt.

Var nu, som enkelte har ment, de svenske lappers rett til å søke beite i Norge stiltiende anerkjent av den norske konge ved skjøtet 1666 og overdragelsen av lappeskatten til Irgens? Svaret er, efter min mening, nei. Der kunde likeså litt være tale om at overdragelsen av lappeskatten var en anerkjennelse av de svenske lappers beiterett, som der kunde være tale om at f. eks. overdragelsen av sigt og sagefald la noe bånd på kongemakten med hensyn til den fremtidige ordning av rettsvesenet. Kongemakten kunde opheve sigt og sagefald; den kunde uhindret av

skjøtet opheve de svenske lappers renbeitning i Norge, - hvis den da ikke av andre grunner var avskåret fra det. Der kunde i høiden bli spørsmål om en erstatning i penger for tap av skatteinntekter, og erstatningen måtte være å beregne på grunnlag av den jordebok som blev opsatt, da skjøtet opsattes. Erstatningssummen kunde følgelig ikke bli stor. Noe stedsevarende bånd på utøvelsen av den kongelige suverenitet kunde skjøtet efter sine egne uttrykk ikke medføre. Så meget kan imidlertid slutes av skjøtet at den dansk-norske regjering ikke den gang tenkte på noen forandring i det bestående forhold.

I Norge kom lappeskatten aldri til å spille tilnærmelsesvis den rolle for lappenes hele rettsstilling som i Sverige. Hvad enten det gjaldt norske eller svenske lapper, så var deres tilholdssted i Norge enten ubestemt, vekslende fra det ene år til det annet, eller så langt bortliggende fra norske myndigheter at der måtte særlige tiltak til for å innføre ordnet skatteopkrevning blandt dem; og de tiltak som blev gjort, f. eks. ved ansettelse av en lappefoged i Salten, falt før eller senere bort igjen av sig selv. Besvær og utgifter stod ikke i forhold til de skatteinntekter som kunde påregnes. At kronen i 1666 overdrog lappeskatten til private og i 1682 inndrog den igjen i to fogderier, mens den blev på private hender i to andre fogderier, bidrog sitt til å fullstendiggjøre uordenen. Anderledes i Sverige hvor lappene om vinteren holdt sig nede i landet, nærmere den faste bygd, og hvor skatten forholdsvis lett kunde opkreves på vintertingene. Skatteoppebørselen blandt lappene var da også i Sverige i god skikk like fra Gustaf Vasas tid. I Norge nøiet man sig mest - bortsett fra Helgeland - med å opkreve kjøpskatt eller fiskeskatt av de svenske lapper når de kom ned til kysten for å handle eller fiske.

Lappeskatten har dog fått varig betydning for lappenes, også de svenske lappers, rettsstilling i visse deler av landet, særlig i Helgeland, fordi den der var overgangen til en ordning med bortbygsling av beitestrekningene til fjell-lapper. Skatten var ikke, som man vil se av det følgende, en nødvendig betingelse for at en sådan ordning skulde opstå; men skatteforholdet gjorde overgangen til bygselforholdet så meget lettere.

I den eldste tid, før tamrenholdet blev lappenes viktigste næringsvei, kan man neppe tenkesig at lappene har kjent noen eiendomsrett eller utelukkende bruksrett til land. Birkarlene eide på en måte sine skattelapper og derigjennem også det lappene selv kalte sitt; men der tales aldri om at birkarlene på den måte blev eiere av visse renbeiteland (Nordlander, 1906, p. 221-222). Hvis lappene på dette tidspunkt kjente noen eiendomshelg, må det ha været i forhold til fiskevann, beverbekker eller lignende steder som knyttet sig til jakt, fiske og fangst. Under innflytelse av tamrenholdet og samkvemmet med fastboende utviklet sig imidlertid også hos lappene forestillinger om eiendomsrett eller utelukkende bruksrett til renbeiteland. På visse steder, således i Torneå lappmark, var det byen - en sammenslutning av lapper som efter sedvane beitet sammen - eller stammen som hadde retten til visse renbeitestrekninger. Annensteds, i Luleå, Piteå og til dels Umeå

lappmarker, blev det efterhånden til at de enkelte lapper, en eller flere i fellesskap, hadde særskilte beiteland. En almindelig ordning var at de enkelte lapper hadde en utelukkende rett til de land de brukte på visse tider av året, især vår og høst, mens de land som lappene brukte til andre tider av året, om sommeren eller vinteren, lå i fellesbruk.

At denne utelukkende rett til beitelandene anerkjentes av andre lapper, må vel opprinnelig ha berodd på en sedvanebruk blandt lappene (jfr. Isak Fellman, III p. LXIV-LXV). Men sedvanen fikk en yderligere støtte i den omstendighet at det etterhånden blev almindelig, at staten krevde og lappene betalte skatt av det de hadde utelukkende bruksrett til, av fiskevann og renbeiteland. De lapper, som blev avhørt på Nasafjell 1638, forklarte, at de brukte land i Sverige, og at de skattet til dette rike; men det heter ikke at de skattet for sine land, undtagen for 1. vidnes vedkommende; han skattet "till Sverig for det østre land". Det var først senere at der blev bragt full orden i skattlegningen av lappenes beiteland. I et utkast til jordebok for Umeå lappmark, som efter opdrag av landshöfding Johan Graan blev forfattet i 1670, heter det at "om det landh som hwar och een lap besitter, medh dess särskilte fiskiewatten hafwer man aldrig haftt wettenskap om, eller i någre jordböcker tillförende finnes"(Q. og W. II, p. 237). I den jordebok, som kom i stand 1695, finnes særskilte skatteland optegnet for Umeå, Piteå (delvis), Luleå (delvis), derimot ikke for Torneå lappmark (Q. og W. II p. 244-245). Med jordeboken av 1695 indledes også forsåvidt en ny rettstilstand med hensyn til skattelandene, som det nu efter hvert blev almindelig at lappene fikk immision (städsel), altså et av myndighetene utferdiget hjemmelsbrev, på sine skatteland.

Jeg har i det foregående hatt forholdene på den svenske side av grensen for øie. I Norge var det også på visse steder så at lappene, enkeltvis eller i byer . (Finnmark), tilla sig en utelukkende bruksrett over det område de benyttet. Men i Norge blev kun undtagelsesvis lappenes skattydelser satt i forbindelse med deres bruk av særskilte renbeiteland. I Tromsø og Senjen, tildels også Salten, skattla man lappene efter deres formue, d. v. s. verdien av deres renhjerd og andre løse eiendeler. I Helgeland, tildels Salten og i det trondhjemske, hvor lappene tidlig, synes det, har hatt og betalt skatt av særskilte beiteland, er det mulig, skjønt ikke påviselig, at lappene har betalt skatt beregnet efter beitelandet. Men den videre utvikling forløp her anderledes enn i Sverige. Det varte ikke lenge før man tok regler, som var hentet fra jordleie (bygsel), og anvendte dem på lappenes besittelse og bruk av beiteland. At dette kunde skje har en særegen forklaring. Regler fra jordleie- og bygselforholdet var i det trondhjemske og sønnenfor tidlig kommet til anvendelse på bønders bruk i almenning; og da lappenes bruk også for den vesentligste del foregikk i almenninger, var det nødvendig at de samme regler, med nødvendige tillempninger, efterhånden blev utvidet til å gjelde lappenes renbeitning der.

Bygsel, således som bygselvesenet er blitt festnet i vår lovgivning (N. L. 3-14), er en særegen form for leie av gård, d. v. s. av jord som er skikket til å være et

selvstendig gårdsbruk, og som er beboelig (Aubert, I, p. 239-240). Imidlertid blev ordet bygsel også brukt for å betegne annen leie av jord, en leie som ikke gikk inn under det lovtekniske begrep bygsel; og det ikke alene blandt menigmann. Også statens egne embedsmenn, fogdene, brukte undertiden uttrykket bygsel utenfor dets lovtekniske betydning, f. eks. når det gjaldt hjemmel til bønder på rettigheter i almenning.

I almenning tilkom de viktigste bruksrettigheter etter loven bønderne i den bygd eller grend som fra alders tid hadde hatt bruk der. Men det var allerede i middelalderen en fastslått rettssetning, at den egentlige eiendomsrett til almenningene lå hos kongen; han kunde bygsle bort av almenningen til nye rydningsplasser, og rådet over almenningene i saker som lå utenfor bøndernes bruksutøvelse. I de tider var der dessuten ikke almenningsstyre noesteds, så det var naturlig for bønderne i tilfelle av tvist å gå til fogden også når det gjaldt utøvelse av de bruksrettigheter som tilkom bønderne etter lovgivningen. Det ene med det annet gjorde at fogdene på sine steder, bl. a. i Gudbrandsdalen og i Østerdalen og det trondhjemske, tiltok sig stadig mer myndighet i almenningene. Forholdet utviklet sig derhen at nytt bruk i almenning blev optatt efter fogedbevilling, og at bønderne til dels også erhvervet sådan bevilling på allerede bestående bruk. Det var særlig høislåtter i almenning som på denne måte, både i Gudbrandsdalen og i det trondhjemske, var gjenstand for fogdens bygsel eller bevilling. Forholdet har oprindelig i Gudbrandsdalen, og kanskje også i det trondhjemske, været, at en høislått, som en bonde vilde ha utelukkende rett til, blev satt i landskyld og formelig bygslet til bonden; senere har man også i formen fjernet sig fra bygselforholdet. I stedet for å opkreve de forskjellige avgifter, som hørte med til den egentlige bygsel, bygselsum, årlig landskyld, tredjeårstage o. s. v., har fogdene i regelen kun fastsatt en viss årlig avgift.

Landkommisjonen av 1661 gjorde et forsøk på å bringe mer orden i disse forhold, med særlig hensyn til statens inntekter av almenningene. Både i Gudbrandsdalen og i det trondhjemske satte landkommisjonen en viss årlig avgift eller skatt på de høislåtter som var bevilget bønder til utelukkende bruk i almenning. Skatten, den såkalte fjellengskatt, således som den blev fastsatt av landkommisjonen, utgjorde 2 skilling pr. lass hoi, som kunde hjembringes fra høislåtten. På grundlag av denne skatteansettelse utviklet forholdet sig videre. Skatten blev fastsatt ved taksering eller endog ved opbud på tinge, og hjemmelsbrevet meddelt oftest som bevilling (jfr. N. L. 3. 12. 5). Eftersom fogdene imidlertid tillat sig mer og mer å råde over almenningene, gikk de også ved given leilighet til å fravike den skattenorm, landkommisjonen hadde innført. Man falt tilbake til bygselnavnet, som vel aldri hadde været opgitt i daglig tale. Avgiften blev ofte kalt bygselavgift. Nok av det, man kan si, at det like fra det 17. århundres første halvdel, om ikke før, var en ikke ualmindelig foreteelse i store deler av vårt land, at fogdene i

vekslende former utstedte hjemmelsbrevet til bønderne på herligheter i almenningen.

Lapper ferdedes fra middelalderen i det trondhjemske og i Jemtland (jfr. for Jemtlands vedkommende, at lapper omtales i grenseforretningen 1273, N. gl. L. II, p. 491). Både i det trondhjemske og i Jemtland har lappene fra gammel tid betalt skatt (jfr. bl. a. Q. og W. II, p. 229-232). Lappeskatten er altså ikke noe særegnet for Nordlandene, men den forsvinner forholdsvis tidlig av regnskapene for de sydligere landsdeler. På den annen side begynte man, d. v. s. fogdene, i det trondhjemske og Jemtland å bygsle bort fjellstrekninger til lappene, til jakt, fiske og renbeite. Eksemplet fra bygsling av herligheter i almenning til bønder har her gjort sig sterkere og tidligere gjeldende enn i Nordlandene. Selv om man ikke kan forfølge utviklingen i enkeltheter, er der god grunn til å anta at forholdet iallfall i Jemtland går meget langt tilbake i tiden. I Jemtland må lappenes bruksrett meget tidlig ha hvilt på en bygsling eller dertil svarende utvisning fra fogdens side av det land de brukte i kongens almenning. I Jemtland hadde man betegnelsen *afradsland* (jfr. oldnorsk *afrad*) for øde strekninger i almenningene som mot avgift til staten, *afradspenningar*, blev utvist almuen til bruk av fogden. Lappene satt inne med *afradsland*. Hülphers sier at *afradslandene* "kallas ock allmänt i landet böxleskogar" (Samlingar, II, p. 14). Da ordet og begrepet *bygsel* ikke finnes i svensk rett, følger at ordet *bygselskoger* må skrive sig fra den norske tid, altså fra før 1645; *afradslandene* og *afradspenningarne* går tilbake til middelalderen. I det trondhjemske har lappene også meget tidlig fått *bygsel* på sine renbeiteland, likesom bønderne fikk det på sine høislåtter. Under forklaringer, som blev innhentet om grensen mellem Norge og Sverige i 1690, vidnet en norsk lapp, Thomas Mortensen, "at hand med hans rensdiur hafuer besidded fieldene paa dend vester side af Herlog field, som for hans tiid imod de 70 aar af (?) Anders Laffridsen find hafuer hafft for bøxell ... derhos producerte hand hans meddelte bøxellzedel af forrige Ko. Må. fogid ofuer Selboe fogderie sallig Rasmus Jensen, som indholder forbem. fielde at bruge og besidde . ." (protokoll i R. A., Grensereguleringsarkivet, pakke 2). Rasmus Jensen var foged 1658-ca. 1670. *Bygsel*forholdet går i dette særlige tilfelle tilbake iallfall til begynnelsen av 17. århundre. For Namdalens vedkommende har vi opplysninger i Erik Helseths "underretning" 25. august 1741 (R. A., Grensereguleringsarkivet, vol. I). Helseth nevner særskilt to lapper, Ole Nielssen og Anders Thorkildsen. "Den skov (dvs.: ved Gjørmsvand) har Ole Nielssen og alle hans forfædre der i den same skov bøxlet af Noriges øvrighed nemlig Numedalens foget .... denne skov (dvs. under Børgefjeld) har baade Anders Torkieldsen og hans forfædre ifra Arils tid og mands minde brukt som et land der allene hørte Norige til de har fæstet det af Numedals fogder .... "Ole Nilsens og Anders Thorkildsens *bygselsedler* er opbevart (R. A., Grensereguleringsarkivet, vol. 22). Ole Nilsens er datert 3. februar 1699; Anders Thorkildsens, som viser sig å være en fornyelse av farens *bygsel*, er av 21. januar 1703. Også langt nord i det trondhjemske er således *bygsel* av

lappeland en foreteelse som i det minste går tilbake til midten av det 17. århundre. Hermed må det sammenholdes at de seneste opplysninger om lappeskatt i egentlig forstand fra det trondhjemske er fra de første årtier av det 17. århundre.

Liksom utviklingen på dette punkt kanskje har gått noe senere for sig i Namdalen, nord i det trondhjemske, enn sydpå, i Tydalen og der omkring, så er utvilsomt utviklingen' ennå noe senere i Helgeland enn i det sønnenfor liggende Namdalen. Lappene vedblev i Helgeland å betale lappeskatt i gammel forstand, efterat lappeskatten var forsvunnet i det trondhjemske (jfr. regnskapene). Men for resten ter bygslingen av lappestrekninger sig på samme måte i Helgeland som i det trondhjemske. Der er ingen annen forskjell enn at bygslingsretten i det øieblikk, bygsling til lappene historisk kan påvises i Helgeland, er gått over på private hender. Den er gått over i og med avhendelsen av lappeskatten ved kongeskjøtet til Joachim Irgens 12. januar 1666. Det var som innehavere av lappeskatten i Helgeland at Irgens og hans rettsefterfølgere bygslat bort beitestrekninger i Ranens og Vefsns almenninger til lappene. Der var i Helgeland en nøie forbindelse mellem lappeskatt og lappebygsel - den ene går over i den annen. Der er all grunn til å tro at overgangen var iallfall påbegynt allerede før overdragelsen av lappeskatten til Irgens. Da var, som vi har sett, bygsling til lapper en velkjent sak i distriktene sønnenfor og i Jemtland. Det eldste opbevarte bygselbrev til lapper i Helgeland er, såvidt jeg vet, brevet til Anders og Nils Olssonner 5. juli 1717 (R. A., Grense-reguleringsarkivet, pakke 10). Men brevet er fornyelse av en tidligere bygsel. Også ad den vei kan man altså følge lappebygslen i Helgeland tilbake iallfall til slutten av det 17. århundre. Bygselforholdet går, som sagt, sannsynligvis tilbake til før 1666. Sannsynligvis har fra første stund overdragelsen av lappeskatten for Helgelands vedkommende været ensbetydende med en overdragelse av rett til å bortbygse lappestrekninger i almenningene.

Det spørsmål, som nu melder sig, er om lappenes rettsstilling i Helgeland blev på noen måte forandret ved den nye ordning, bygselordningen. Det viser sig at bøndernes rettsstilling med hensyn til bruk i almenning har forandret sig i distrikter hvor det var almindelig å søke bygsel eller bevilling på høislått eller andre herligheter i almenningen. Men det fremgår samtidig av de undersøkelser seketær P. G. Schult har anstillet, at denne forandring først setter inn for alvor i første halvdel av det 19. århundre. Før den tid blev fogdens bygsel eller bevilling, hvor det gjaldt herligheter som allerede var i bruk, gitt som en selvfølgelig sak til den eldre bruker; det var kun avgiften eller skatten det kunde bli spørsmål om å fastsette - forhøie eller nedsette. I det 19. århundre vinner imidlertid en ny retning overhånd, således at fogdene anser sig berettiget til å gi eller nekte bygsel også i tilfeller, hvor det gjelder eldre herligheter. Almuens rettigheter i de trondhjemske almenninger innskrenkes på denne måte følelig i forhold til det som forutsettes i lovboken, særlig med hensyn til skogfang. Av andre, om enn beslektede grunner, innskrenkes også i annen halvdel av det 18. og begynnelsen av det 19. århundre almuens rettigheter

med hensyn til skogfang i de nordlandske, deriblandt også de helgelandske, almenninger (jfr. Taranger, Fremstilling af de haalogalandske almenningers retslige stilling). Der er, som vi har sett, mellem lappenes bygsel i almenning og det tilsvarende forhold for bøndernes vedkommende en nøie sammenheng. Det må derfor særdeles vektige beviser til, forat man skal anta at bygselforholdet før 1751 hadde medført noen forandring i lappenes retslige stilling med hensyn til bruk i de trondhjemske og helgelandske almenninger. Man må gå ut fra at lappene - hvis de ellers hadde f. eks. alders tids bruk å påberope sig - uansett bygselordningen fikk beholde sine gamle beiteland upåtalt. Bygselseddelen var et hjemmelsbrev, likesom det svenske immisjonsbrev på lappeskattland; men det kunde være hjemmelsbrev på en rett som bestod fra før, og som bygselherren ikke tenkte på å dra i tvil. Der lå utvilsomt i bygselforholdet for lappene som for bønderne en fare for fremtidige innskrenkninger i bruksretten; men der skal vektige beviser til for å anta at denne fare var blitt til virkelighet for lappene i 1751. Det er dessuten å merke at det bygselforholdet medførte, var en fare for at tidligere bestående rettigheter kunde bli oppløst og tilintetgjort. Men de svenske lapper - når vi holder oss til dem - hadde, som jeg har søkt å vise, ikke noen mellom rikene fastslått rett til å søke beite i Norge, om de enn faktisk, med myndighetenes tillatelse, gjorde det. Bygselforholdet kunde ikke oppløse en rett de ikke hadde. Det kunde ikke forverre deres stilling, uten forsåvidt som de faktisk måtte bli trukket med i en almindelig forverring av lappenes stilling gjennom bygselforholdet.

Kongemakten hadde avhendet kronens gods og herligheter, deriblandt lappeskatten i de nordlandske fogderier, men ikke almenningene der. Så blev skjøtet av 1666 forstått fra myndighetenes side, og visstnok med rette (Indberetning 1894, p. 120). Følgen var, at på den ene side Irgens og hans rettsefterfølgere som innehavere av lappeskatten i Helgeland bygslet bort renbeitestrekninger i almenningene der til lapper, og på den annen side fogden i kraft av sin stilling opløst og bygslet bort rydningsplasser i de samme almenninger, og for den saks skyld gjerne innenfor lappenes beitestrekninger til bufolk. Der opstod på den måte konkurrerende rådighetsutøvelser i de helgelandske almenninger; og da også almenningene, de ryddede og uopryddede, i Ranen og Vefsn blev solgt til private, nemlig til Peter Dass ved kongeskjøte 3. mars 1750, blev det nødvendig å fastslå grensen mellom de forskjellige rådigheter. Efter forslag fra amtmann Schelderup (i skrivelse til rentekammeret 29. august 1744) blev det i skjøtet inntatt, "at lapperne udi almindingerne nyder til brugs de pladser eller strækninger, hvor ingen rydning kand skee eller boefolk sig nedsette, samt af skovene fornøden brændsel". Det viser sig at amtmannens forslag var begrunnet i hensyn til Irgens' skjøte 1666, "blandt andet paa lappeskatten af de stæder, hvor ingen rydning kand skee, eller boefolk sig nedsette". Amtmannen opfattet altså lappeskatten som en skatt eller avgift for bruken av steder utenfor de dyrkbare områder (Indberetning 1894, p. 120). Dette var i full overensstemmelse med at lappeskatten i Helgeland forlengst var gått over

til å bli en bygselavgift av renbeiteland. At lappenes bruksrett ved ordlyden i skjøtet 1750 begrenses til de steder, ”hvor ingen rydning kan ske eller bufolk sig nedsætte-, er å sammenligne med at der ved bortbygsling av rydningsplass på den tid ofte blev tillagt rydningsmannen rett til f. eks. brenneved i almenningen utenfor hans utmål med det forbehold, at hans rett ikke skulde gjelde der hvor der kunde bli optatt rydningsplass. Forbeholdet var uvirksomt, så lenge der ikke blev ryddet, men virksomt så snart det skjedde.

Inneholder dette forbehold i skjøtet av 1750 en forutsetning om at lappene, også de svenske, skulde ha rett som før til å søke beite i Ranens og Vefsns almenninger? Man vil se at forbeholdet ikke er begrunnet i lappenes gamle retting heter, men i skjøtet til Irgens. Det stemmer også best med det vi forresten vet om amtmann Schelderups opfatning av lappespørsmålet, at han ikke har villet gi uttrykk for en anerkjennelse av de svenske lappers beiterett. Skjøtet 1750 inneholdt i og for sig ikke noe som utvidet eller innskrenket de svenske lappers rett til renbeitning i Norge.

Hvorledes var forresten de svenske lappers rettsstilling i Norge før lappkodicillen ? De kunde bli behandlet på samme måte som sine norske stammefrender; det var den gunstigste stilling de rettslig sett kunde innta. Jeg tenker ikke her på skatt og bygselforhold; der kunde de ved å holde sig unda de norske myndigheter slippe billigere fra det og være mer ukontrollert enn norske lapper. Jeg tenker på de regler som gjaldt eller blev overholdt med hensyn til deres bruk og renbeitning i Norge. Men det kunde også hende at de var underkastet strengere regler enn norske lapper. Det blir i denne forbindelse først og fremst av viktighet å fastslå, hvilken rettsstilling de norske lapper selv hadde i Norge.

Om grunnlaget for de norske renlappers rettigheter i Norge foreligger der fra eldre tider kun liten veiledning. Det er dog påtagelig at deres rettigheter ikke kunde grunne sig på annet enn eldre tiders bruk. Der kan også påvises flere trekk, som viser at man var til sinns å respektere denne alders tids bruk. Der blev aldri utstedt egentlige privilegiebrev til fordel for de norske fjell-lapper; forsåvidt var de uheldigere stillet enn sjøfinnene, som kunde påberope sig privilegier fra kong Håkon Håkonsson (jfr. Q. og W. II, p. 277-278, 284) og fra kong Kristian IV: ”at rydde sig jorder i fiordene udi kongens almindig, som græntser paa eendeel stæder under skie-vejen mod Sverrig” (R. A., Saltens Matrikel-examinationsprotokol 1723-1724, under Foldens m. fl. Fjerdinger). Finnene hadde fra gammel tid flere forrettigheter, bl. a. at de ikke betalte landskyld, men kun såkalt finneleding. Da matrikulerings-kommisjonen 1723-1724 tok sig for å legge finnejordene i landskyld, vakte det stor forbitrelse blandt finnene. Sjøfinnene og fjell-lappene hadde også andre ting å klage over, og Thomas von Westen tok sig med vanlig nidkjærhet av deres sak (Hammond, p. 519-520, 559-564). Resultatet var det kongelige reskript av 27. september 1725, som blandt annet påbyder, ”at ingen tyng og sværigheder lapper og finner skulle paalægges, end som de før missionens tid have

været vante til at udgive, hvorfor Rentekammeret og er befalet, at det ved fogderne nøie skulde lade efterforske finnernes og lappernes privilegier, som dem af de kongelige forfædre i en og anden maade kunde være givne, hvilke samme kongen finnerne og lapperne for denne tid og fremdeles forunder og confirmerer" (Q. og W. II, p. 341, jfr. p. 342-343). Dette reskript blev, som enkelte lovbestemmelser fra senere tid, av lappene tøiet til deres fordel ut over sin egentlige mening. De nektet på flere steder, således i det trondhjemske, å betale bygselavgifter av sine bygslede beitestrekninger (jfr. Erik Helseths "underretning" 25. august 1741, R. A., Grensereguleringsarkivet, vol. I; for Saltens vedkommende Q. og W. 1, p. 55, 204). Men reskriptet av 1726 viser at det var regjeringens mening å holde lappene ved deres gamle rettigheter efter alders tids bruk. Reskriptet har efter sin egen ordlyd kun adresse til de norske sjøfinner og lapper: "saasom kongen bemeldte finner og lapper for sine undersatter i alle maader, lige saavel som de andre landsens folk, kjender og under sin kongl. værn og beskyttelse antager". Men det viste sig at også svenske lapper benyttet sig av anledningen til å frigjøre sig for skatter og avgifter de tidligere hadde betalt i Norge. Dessuten kunde det jo med hensyn til de lapper, som hadde regelmessig tilhold både i Norge og i Sverige, ofte være tvilsomt om de var norske eller svenske undersatter.

Det er helst gjennom en undersøkelse av de tilfeller, hvor lappenes rettigheter efter gjeldende opfatning kom i strid med de fastboendes rettigheter, at man kan få nærmere rede på utstrekningen av lappenes rettigheter. Der foreligger fra det 17. og især fra det 18. århundre klager over lappene; de ødela skogen i almenningene og på bøndernes leiemål; det var jo det viktigste, men ellers var der mange anledninger til rivninger mellom fastboende og nomader. Ikke desto mindre synes der i almindelighet å ha været forholdsvis god forståelse mellom partene, d. v. s. mellom bønderne og de norske lapper. Som norske regnes da de lapper, som opholdt sig enten hele året eller iallfall store deler av året i Norge (bygdelapper, skoglapper, vestlapper). De holdt sig lenger vest enn de svenske lapper, nærmere ved bygden, og hadde noenlunde stadig samkvem med nordmenn og sjøfinner. De kunde gjøre de fastboende forskjellige tjenester, selge rensdyrprodukter til dem, utføre håndverksarbeide for dem. De fikk ofte sitte med sine små hjorder på bøndernes utmark; somme tider betalte de litt i penger, varer eller tjenester; somme tider tok bonden det ikke så nøie med betalingen. Utmarken på leilendingsgårdene - og praktisk talt alle gårder, som lappene kom i berøring med, var enten finnejorder eller leilendingsgårder, like fra det 15. og 16. århundre av - var rummelig tilmålt; op til fjellkanten, så langt en kunde se fra dalbunden, var gammel regning for gårdens utstrekning. Utstrekningen var dessuten ofte ikke fast bestemt; der var ingen sikker grense mellom utmark og utmark eller mellom utmark og egentlig almenning. Når forholdene var såvidt usikre, og der var plass nok, er det lett å forstå at bønderne ofte ikke regnet med, at en lapp lå. i deres utmark. De klager sorry foreligger fra enkelte bønder, og ikke fra en hel tingalmue, har da også alltid

innmarken, og ikke utmarken, til gjenstand. Det virkelige forhold synes å ha været at de norske lapper, som hørte hjemme i distriktet, fra gammel tid fikk lov til å ligge i utmarken, når de ikke vår bønderne til fortrensel; det var, kan man si, selvsagt at lappenes næring efter nordmennes rettsopfatning - og det var den som blev avgjørende - i kollisjonstilfelle måtte stå tilbake for deres egen næring.

Anderledes med de lapper som ikke hørte hjemme i distriktet, og særlig de svenske lapper. Om de svenske lapper enn efter gammel skikk uhindret fikk komme over grensen, så hadde de dog i Norge en rettsstilling som var yderst svevende. De måtte, om de norske myndigheter tok det parti, tåle mer eller mindre vidtgående innskrenkninger i sin bruksutøvelse. På tinget i Enontekis januar 1727 foredrog befallningsman (foged) Peter Pipping en skrivelse fra Michel Hvid, stiftsskriver over Nordlands amt og ombudsmann for det Irgens'ske gods i Tromsø fogderi, av 15. juni 1726, som i tingboken gjengis således: "Etter som här nu och altidh inkommer klagemål fra våre siöfinner ofwer swenske fiällfinanr at dhe med deras rein gior dem skade på deras eng og afwell, såwål som i andre måtto importunerer dhem, då dhe doch litet eller intet skattar här på staden; så will tienstel. bede Hh:en Foget wilde til holde sine underhafwande at entholde sig fra ald sådan molest och at forblifwe oppe i fieldet med deras rein; thj heller nodges jeg at gifwa siöfinderne frihet at revangere sig sielf, som ieg doch icke gierne skulle giöra." Deretter heter det i tingboken: "Hwilcket samtelige allmogen uttrykkel:n blef forehållit på det dhe måtte tage sig til wara uti detta och sådanne tilfällen, och sålunde undfly all olågenhet" (Isak Fellman, III, p. 85, Q. og W. II, p. 347). Få år etter, i 1731, utferdiget amtmann Schelderup, på grunnlag av kongebrevet 25. oktober 1653 et lignende forbud (Q. og W. II, p. 328, 348, 504). Virkningen var i Tromsø fogderi at de svenske lapper ikke kom ned og betalte lappeskatt, men allikevel holdt sig i fjellene nær sjøen (Q. og W. I, p. 330, 390). Under eksaminaşjonen i Tromsø fogderi 1743 fikk major Schnitler det inntrykk at de svenske østlapper av frykt for å miste de norske fjeller, som de ikke kunde undvære, hadde angitt for de svenske myndigheter, som forberedte grensereguleringen, en grense langt vestenfor det gamle skjell, Kjølen; han gav derfor den beskjed, som skulde meddeles østlappene, at fjell-lappene "kunde bruge og benytte sig af samme norske fielde, og ferske vande, heretter som tilforn i fred og roe; naar de som andre kongens undersaatte i Norge opførte sig skikkeligen og tilborlig efter loven, og svarede deraf den skat og de rettigheder, som de fra arildz tid giort have, og bør giøre" (Q. og W. II, p. 399-400). Kancelliet uttalte senere sin tilfredshet med den beskjed, Schnitler således hadde gitt. Schnitler gikk imidlertid ikke videre enn at han vilde indrømme lappene rett til å bruke efter gammel sedvane fjell og ferske vann utenfor bygdelagene. Amtmann Schelderup fortolket sitt eget forbud av 1731 derhen, "at Østlapperne icke maatte komme ned med deres reensdyr udj skougmarckerne, og der øddelegge skosigene, saa vell som fæe-markerne for bøygdefolckene; hvor grentsefieldene er saaledes situerede, at lapperne

icke kand drive deris reensdyr i samme fælde, uden at gjøre bøygdefolckene indpas og skade, saa bør de holde sig derfra” (Q. og W. I, p. 504-505). Så strengt kunde ikke amtmannen ha optrådt like overfor norske lapper, iallfall ikke like overfor de lapper som efter alders tids bruk hadde rett til å ferdes i distriktet. Der var således like til det øieblikk, da lappekodicillen av 1751 kom i stand, en påtagelig forskjell i de rettigheter som tilkom norske og svenske lapper i Norge, - selv om man forutsetter som gitt, at svenske lapper i prinsippet hadde rett til å flytte med sine ren over grensen inn i Norge.

De norske lapper, som flyttet til Sverige om vinteren, har derimot i det store og hele utøvet de samme rettigheter som Sveriges egne lapper. De stod til dels i en annen stilling med hensyn til skatten; de betalte undertiden (som i Torneå lapp mark) alldeles ingen skatt eller avgift for beitet, undertiden (lenger sydpå) en avgift til de lapper, hvis land de lå på om vinteren. Lappene komi Sverige ikke på langt nær så meget i berøring med de fastboende som i Norge; de holdt også til i de strøk, hvor de fastboende var, om vinteren; da var der minst anledning til å gjøre skade på de fastboendes enemerker. Dessuten var der i de deler av Sverige, det her gjelder, ikke de samme regler om rett til utmark som i Norge. I Norge hørte store strekninger av utmark - skog og fjell - til eiendommene; og i den utstrekning, som fulgte av bygselreglene, hadde leilendingen rådighet over utmarken. Anderledes i de strekninger av Sverige, hvor utmarken bestod i skog og annen mark som ennå ikke var utskiftet (afvittrat). I sådan utmark hadde de svenske bønder og nybyggere ikke eiendomsrett eller utelukkende bruksrett. Derfor hadde ikke alders tids bruk så meget å si i Sverige som i Norge med hensyn til omfanget av de rettigheter lappene kunde utøve. Der opstod derfor heller ikke noen utpreget forskjell mellom de bruksrettigheter som tilkom svenske, og som tilkom norske lapper i Sverige. Like overfor de svenske lapper, som hadde egne skatteland, stod de norske lapper i samme stilling som andre svenske lapper uten skatteland. Det kan således i sin almindelighet sies at norske lapper i Sverige nõt nasjonal behandling - behandling som svenske lapper i tilsvarende stilling.

FORKORTELSER.

- Aubert, I = L. M. Aubert, Den norske Obligationsrets spesielle Del. Første Bind. Kra 1890.
- Hammond = Hans Hammond, Den nordiske Missions-Historie i Nordlandene, Finmarken og Trundhiems Amt. Kbhvn. 1787.
- Hülphers, Samlingar, II = Abrah. Abrahamsson Hülphers, Samlingar til en Beskrifning ofwer Norrland. Andra og tredje Samlingen om Jämtland och Herjedalen. Vesterås 1775 (nytrykk Stockholm 1912).
- Indberetning, 1894 = Indberetning fra den ved kongelig Resolution af 6te August 1892 til Undersøgelse av Lappeforholdene i Nordlands Amt anordnede Kommission. Kr.a 1894.
- Isak Fellman, III = Handlingar och Uppsatser angående finska Lappmarken och Lapparne, samlade och utgifna af Isak Fellman, III. Helsingfors 1922.
- Nordlander, 1906 = Johan Nordlander, Om Birkarlarne, i (svensk) Historisk Tidskrift, 1906, p.215-255. Q. og W. I og II = Dokumenter angaaende flytlapperne m. m., samlede efter renbeitekommissionens opdrag af rektor 3. Qvigstad og professor K. B. Wiklund, I og II. Kna 1909.